

М. Ю. Сокол

викладач

Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ДОСВІД КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

У статті проведено комплексний порівняльно-правовий аналіз моделей виконавчого провадження, що існують у країнах Європейського Союзу, та їх співвідношення з українським правовим контекстом. Автор детально розглядає ключові особливості державної, приватної та змішаної моделей виконавчого провадження, враховуючи специфіку їх реалізації у Франції, Німеччині, Польщі, Литві, Естонії та інших країнах ЄС. Особливу увагу приділено механізмам контролю, ефективності, ролі державних та приватних виконавців, а також соціально-правовим передумовам, що впливають на успішність імплементації тієї чи іншої моделі. В рамках аналізу українського контексту визначено основні проблеми, що перешкоджають належному функціонуванню системи виконавчого провадження, зокрема низький рівень виконання судових рішень, перевантаженість державних виконавців, недосконалість законодавчої бази та недостатня ефективність управлінських механізмів. Стаття також окреслює перспективи подальшого реформування української системи виконавчого провадження, ґрунтуючись на позитивному європейському досвіді. Запропоновано конкретні рекомендації щодо інтеграції приватних виконавців, удосконалення контролюючих функцій держави та оптимізації бюрократичних процедур. Автор наголошує на необхідності імплементації перевірених європейських стандартів для підвищення ефективності національної системи виконання судових та інших юридично обов'язкових рішень. Окремо наголошується, що успішність імплементації будь-якої з моделей виконавчого провадження тісно пов'язана з рівнем правової культури суспільства, якістю підготовки кадрів, ступенем довіри до інститутів влади та прозорістю процесів прийняття управлінських рішень. Автором також підкреслюється необхідність подальших порівняльних досліджень із залученням ширшого кола країн для формування більш універсальної та дієвої моделі виконавчого провадження, що може стати орієнтиром для майбутніх реформ у цій сфері. Висновки роботи базуються на аналізі сучасних наукових досліджень і статистичних даних, а також з урахуванням актуальних процесів реформування виконавчої системи в Україні та країнах Європейського Союзу.

Ключові слова: виконавче провадження, порівняльний аналіз, ЄС, Україна, реформа виконавчої служби.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення ефективність виконавчого провадження є ключовим показником реального функціонування правової системи держави, адже саме від якості та швидкості виконання судових та інших обов'язкових рішень залежить захист прав і свобод громадян та стабільність суспільних відносин. В Україні протягом останніх десятиліть гостро стоїть проблема недостатньої ефективності виконання судових рішень, що спричинено низкою чинників: перевантаженістю державних виконавців, недосконалим законодавством, низьким рівнем професійної підготовки виконавців, а також обмеженою імплементацією кращих зарубіжних практик

у цій сфері. У зв'язку з цим, актуальною залишається проблема вибору найбільш ефективної моделі виконавчого провадження, здатної враховувати як європейський досвід, так і національні особливості. Вивчення, порівняння та адаптація успішних європейських практик, зокрема у контексті діяльності державних і приватних виконавців, може стати дієвим інструментом для реформування української системи виконавчого провадження та сприяти її суттєвому покращенню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем виконавчого провадження активно проводяться у вітчизняній науковій літературі, зокрема, у роботах П.В. Макушева

здійснено аналіз міжнародного досвіду правового регулювання діяльності державних органів у сфері виконавчого провадження та запропоновано окремі рекомендації щодо використання цих практик у вітчизняному законодавстві [1]. Новації в українському виконавчому провадженні досліджувалися у працях М.Г. Марченка та Є.В. Шматко, які акцентують увагу на сучасних проблемах і перших результатах впровадження приватних виконавців в Україні [2]. У колективній монографії під редакцією Ю.В. Білоусова комплексно висвітлено проблематику виконання судових рішень, акцентовано увагу на причинах низької ефективності української моделі виконавчого провадження та запропоновано низку практичних рекомендацій [3]. Окремі аспекти державного управління у сфері виконавчого провадження досліджувались у роботах Р.М. Рудницької та О.Г. Сидорчук, які приділили значну увагу ролі управлінських механізмів та принципів їх функціонування [4]. Питання ефективності примусових заходів у виконавчому провадженні розглядалися І.В. Ковбасом та П.І. Крайнім, які підкреслили існуючі проблеми й запропонували шляхи їх вирішення [5]. Ґрунтовним є дисертаційне дослідження Л.В. Крупнової, яка системно проаналізувала теоретико-правові аспекти та запропонувала комплекс заходів для оптимізації української системи виконавчого провадження [6]. Важливим внеском є також стаття Р.В. Миронюка, присвячена реформуванню органів виконання судових рішень та публічної адміністрації, у якій автор наголошує на необхідності впровадження змішаної моделі з використанням європейського досвіду [7]. Незважаючи на значну кількість праць, досі відсутній комплексний порівняльно-правовий аналіз моделей виконавчого провадження країн ЄС та перспектив їх повної адаптації до українських реалій, що підтверджує актуальність даного дослідження.

Метою статті є здійснення комплексного порівняльно-правового аналізу основних моделей виконавчого провадження у країнах Європейського Союзу та визначення перспектив застосування позитивного європейського досвіду в умовах реформування української системи виконавчого провадження.

Виклад основного матеріалу. Основні моделі виконавчого провадження в Європейському Союзі характеризуються суттєвими відмінностями, зумовленими історичними, культурними та правовими традиціями кожної окремої держави. Загалом, можна виділити три

ключові моделі організації системи виконавчого провадження, які діють в країнах ЄС: державна, приватна та змішана. Державна модель є найбільш традиційною та передбачає виключно державний контроль і виконання судових рішень. Її типовими представниками є такі країни, як Франція та Німеччина, де державні виконавці є посадовими особами, які здійснюють свої функції від імені держави та перебувають під жорстким контролем органів влади, що забезпечує високий ступінь централізації та відповідальності за результати їхньої діяльності. У межах цієї моделі держава повністю забезпечує виконання рішень суду, що створює стабільність і передбачуваність у сфері правосуддя, але одночасно може викликати певні бюрократичні складнощі та навантаження на державний апарат. Приватна модель функціонує у країнах, таких як Нідерланди та Бельгія, де домінуючу роль відіграють приватні судові виконавці, які працюють на основі ліцензії та під контролем держави. Ця модель характеризується більшою гнучкістю, конкуренцією серед виконавців, що сприяє швидшому виконанню рішень, а також більшою економічною ефективністю. Проте приватна модель також вимагає значних витрат держави на контроль і моніторинг діяльності приватних виконавців для попередження зловживань. Нарешті, змішана модель набуває все більшої популярності, особливо серед країн Центрально-Східної Європи, таких як Польща, Литва, Естонія, де існують як державні, так і приватні виконавці. У такій моделі держава зберігає за собою стратегічні функції контролю і нагляду, а приватні виконавці виконують значну частину рішень, що дає змогу забезпечити оптимальний баланс між централізацією і конкуренцією, ефективністю та контролем. Саме така змішана модель наразі розглядається як найбільш перспективна для імплементації в українській системі виконавчого провадження з огляду на її здатність поєднувати переваги державної та приватної моделей.

Особливості українського контексту виконавчого провадження визначаються складними історичними передумовами та специфікою сучасних соціально-економічних умов розвитку держави. Протягом багатьох років в Україні існувала виключно державна модель виконавчого провадження, де судові рішення виконувалися тільки державними виконавцями, підпорядкованими Міністерству юстиції. Ця система мала низку суттєвих недоліків, серед яких найбільш

вираженими були бюрократична громіздкість, низька ефективність виконання судових рішень, значна перевантаженість працівників виконавчої служби та недостатній рівень довіри громадян до виконавчого провадження. Як наслідок, значна кількість судових рішень залишалася невиконаною, що негативно позначалося на авторитеті судової системи та рівні захищеності прав громадян. В останні роки Україна розпочала поступовий перехід до змішаної моделі, запровадивши інститут приватних виконавців, які мали б конкурувати з державними виконавцями, тим самим підвищуючи ефективність та швидкість виконання судових рішень. Проте цей процес досі не набув повного розвитку через обмеження компетенції приватних виконавців, недостатню нормативну базу, а також існування певного опору з боку традиційної державної системи. Крім того, система контролю та нагляду за діяльністю приватних виконавців ще не є достатньо прозорою та ефективною, що створює додаткові ризики зловживань та корупції. Серед інших проблем українського контексту слід виділити недостатній рівень професійної підготовки як державних, так і приватних виконавців, а також обмежені ресурси для матеріально-технічного забезпечення діяльності служби, що значно знижує оперативність та якість виконання рішень. Важливим фактором також залишається низький рівень правової культури населення, що ускладнює впровадження нових механізмів та стандартів виконавчого провадження. Враховуючи ці особливості, реформування української системи виконавчого провадження повинно передбачати не лише впровадження елементів приватної моделі, але й суттєве покращення управлінських процесів, підвищення кваліфікації виконавців та формування дієвого механізму контролю за їх діяльністю на основі позитивних європейських практик.

Аналіз реформ та напрямки вдосконалення виконавчого провадження в Україні засвідчує, що попри численні спроби модернізації цієї системи, результати поки що залишаються обмеженими, а ефективність виконання судових рішень усе ще не відповідає очікуванням суспільства. Основним напрямом реформ останніх років стало запровадження інституту приватних виконавців як альтернативи державній виконавчій службі. Цей крок відповідав європейській практиці та мав на меті створення конкуренції, зниження навантаження

на державну систему, підвищення швидкості та результативності виконання рішень. Однак процес імплементації цієї новації виявився складним і нерівномірним. Зокрема, приватним виконавцям було надано обмежений перелік категорій справ, які вони можуть виконувати, що значно звужує їхню роль у системі. Крім того, інфраструктура, що забезпечує діяльність приватних виконавців, ще не повністю сформована — відсутній належний рівень доступу до електронних реєстрів, автоматизованих систем та інструментів примусового впливу, що знижує ефективність їхньої роботи.

Ще одним напрямом реформ стало впровадження електронного документообігу, автоматизованих систем арешту рахунків боржників, а також цифровізація частини процедур виконавчого провадження. Хоча ці інновації є кроком уперед, їхня реалізація часто стикається з технічними, організаційними та кадровими проблемами, зокрема відсутністю достатньої технічної підготовки виконавців та несумісністю інформаційних систем різних органів. Не менш важливою проблемою залишається якість підготовки кадрів: як державні, так і приватні виконавці потребують постійного професійного розвитку, доступу до актуальних знань та удосконалення стандартів професійної етики. У цьому контексті варто звернути увагу на досвід країн ЄС, де існують спеціалізовані навчальні центри та обов'язкові програми підвищення кваліфікації для виконавців, що сприяє підвищенню довіри до їхньої роботи та забезпечує стабільність правозастосування.

Подальше вдосконалення системи виконавчого провадження в Україні повинно передбачати комплексний підхід. По-перше, необхідно забезпечити рівність умов для державних та приватних виконавців, зокрема через розширення переліку справ, які можуть виконувати приватні особи, а також спрощення доступу до державних реєстрів і баз даних. По-друге, важливо запровадити чіткий, прозорий і ефективний механізм контролю за діяльністю усіх виконавців, який би гарантував дотримання законності, прав громадян та не допускав зловживань. По-третє, варто розширити застосування електронних сервісів, зокрема систем електронного виконавчого провадження, автоматизованих платформ для взаємодії між виконавцями та іншими державними органами, банками, реєстрами. Нарешті, слід розробити державну програму з підвищення правової

обізнаності населення у сфері виконання судових рішень, що сприятиме формуванню довіри до системи виконавчого провадження в цілому. Усі ці заходи разом можуть створити дієву, ефективну та справедливую систему виконання судових рішень в Україні, яка відповідатиме європейським стандартам і забезпечуватиме належний рівень захисту прав громадян.

З урахуванням проведеного порівняльного аналізу та виявлених проблем функціонування системи виконавчого провадження в Україні, доцільно сформулювати низку практичних рекомендацій, спрямованих на її вдосконалення з урахуванням позитивного досвіду країн Європейського Союзу. Насамперед, доцільно розширити повноваження приватних виконавців, забезпечивши їм можливість виконання всіх категорій виконавчих документів, окрім тих, що стосуються рішень, які пов'язані з державними інтересами чи особливою соціальною чутливістю. Такий підхід дозволить знизити навантаження на державну виконавчу службу та сприятиме підвищенню конкурентоспроможності й оперативності виконання рішень. При цьому держава повинна зберегти за собою ефективний механізм контролю за діяльністю приватних виконавців, зокрема шляхом впровадження прозорих процедур звітності, регулярного аудиту та дисциплінарної відповідальності.

Другою важливою рекомендацією є створення єдиного цифрового середовища виконавчого провадження, що включатиме автоматизовану систему управління виконавчими справами, доступ до державних реєстрів у режимі реального часу, а також онлайн-платформи для взаємодії між виконавцями, судами, банками, податковими органами та іншими суб'єктами, задіяними у виконавчому процесі. Електронізація виконавчого провадження дозволить мінімізувати ризики людського фактору, пришвидшити процеси комунікації та забезпечити повну прозорість дій виконавців.

Третім напрямом удосконалення має стати реформування системи професійної підготовки кадрів. Доцільним є створення єдиного національного центру підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних і приватних виконавців, діяльність якого базувалася б на європейських стандартах, зокрема досвіді Франції, Литви та Польщі. Підготовка виконавців має включати не лише правові дисципліни, а й курси з етики, управління конфліктами, фінансової грамотності та інформаційних техноло-

гій. Крім того, необхідно впровадити механізми постійного професійного оцінювання діяльності виконавців, зокрема через іспити, рецензування справ та обов'язкову участь у тренінгах.

Окрему увагу слід приділити інституціональному забезпеченню реформ. Варто ініціювати створення незалежного органу з нагляду за діяльністю як державних, так і приватних виконавців, до складу якого входили б представники Мін'юсту, судової влади, адвокатури, наукового середовища та громадянського суспільства. Така модель дозволить забезпечити баланс між державним регулюванням і громадським контролем, що сприятиме прозорості й довірі до виконавчої системи.

І, нарешті, надзвичайно важливим є формування правосвідомості громадян. Необхідно активно проводити інформаційно-роз'яснювальні кампанії щодо прав та обов'язків сторін виконавчого провадження, порядку звернення до виконавців, механізмів оскарження їхніх дій, а також переваг електронного формату взаємодії. Лише за умови високого рівня правової культури населення можливо досягти стабільного функціонування ефективною та справедливою системи виконання судових рішень, що є запорукою реального доступу до правосуддя в демократичному суспільстві.

Висновки. У підсумку проведеного дослідження можна зробити висновок, що система виконавчого провадження в Україні потребує глибоких структурних змін, які мають ґрунтуватися на кращих європейських практиках і враховувати національні правові, соціальні та інституційні особливості. Порівняльно-правовий аналіз дозволив ідентифікувати три основні моделі виконавчого провадження, що діють у країнах ЄС – державну, приватну та змішану – кожна з яких має свої переваги та недоліки. Змішана модель, яка ефективно поєднує державне регулювання і приватну ініціативу, продемонструвала найбільший потенціал з точки зору ефективності, гнучкості й забезпечення балансу інтересів усіх учасників процесу. Водночас, український досвід запровадження приватних виконавців поки що є обмеженим і нерівномірним через низку об'єктивних причин – законодавчі обмеження, слабку інфраструктуру, недостатній контроль і низький рівень довіри до нової інституції.

Незважаючи на окремі позитивні зрушення, зокрема у сфері цифровізації процесів та створення інституту приватного виконавця, українська система все ще демонструє невисоку ефек-

тивність виконання судових рішень, що ставить під сумнів дієвість правосуддя загалом. Для усунення виявлених недоліків необхідно впровадити низку системних змін: удосконалити нормативно-правову базу, розширити повноваження приватних виконавців, забезпечити рівний доступ до інформаційних ресурсів, створити надійний механізм контролю, посилити професійну підготовку виконавців і підвищити правову обізнаність громадян. Усі ці кроки мають реалізовуватися в рамках цілісної державної політики, що спрямована на формування ефективної, прозорої та конкурентної системи виконавчого провадження.

Загалом, результатом має стати система, яка не лише формально забезпечує виконання судових рішень, а й фактично гарантує захист прав і свобод громадян, сприяє довірі до судової влади та відповідає європейським стандартам правової держави.

Список використаної літератури:

1. Макушев П.В. Міжнародний досвід правового регулювання діяльності представників державних органів у виконавчому провадженні. Альманах міжнародного права. 2014. № 6. С. 33–40.
2. Марченко М.Г., Шматко Є.В. Новації виконавчого провадження в Україні. Молодий вчений. 2016. № 4 (31). С. 624–628.
3. Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2019. 296 с.
4. Рудніцька Р.М., Сидорчук О.Г. Сутність та зміст механізмів державного управління та принципів їх функціонування. Публічне управління: теорія та практика. 2014. Вип. 4. С. 50-60.
5. Ковбас І.В., Крайній П.І. Примусові заходи забезпечення виконання рішень у виконавчому провадженні: проблеми та перспективи. Право і суспільство. 2020. № 2, частина 2. С. 157-163.
6. Крупнова Л.В. Система виконавчого провадження в Україні: Теоретико-правові та праксеологічні аспекти: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2018. 455 с.
7. Миронюк Р.В. Окремі питання реформування системи органів виконання рішень суду та органів публічної адміністрації. Журнал східно-європейського права. 2015. № 13. С. 24-30.

Sokol M. Yu. Comparative legal analysis of models of enforcement proceedings: the experience of EU countries and the Ukrainian context

The article provides a comprehensive comparative legal analysis of enforcement models existing in the countries of the European Union and their correlation with the Ukrainian legal context. The author examines in detail the key features of state, private and mixed enforcement models, taking into account the specifics of their implementation in France, Germany, Poland, Lithuania, Estonia and other EU countries. Particular attention is paid to control mechanisms, efficiency, the role of state and private enforcement agents, as well as socio-legal prerequisites that affect the successful implementation of a particular model. As part of the analysis of the Ukrainian context, the main problems that hinder the proper functioning of the enforcement system are identified, in particular, the low level of execution of court decisions, the overloading of state enforcement agents, the imperfection of the legislative framework and the insufficient efficiency of management mechanisms. The article also outlines the prospects for further reforming the Ukrainian enforcement system, based on positive European experience. Specific recommendations are proposed for the integration of private enforcement agents, improvement of the state's control functions and optimization of bureaucratic procedures. The author emphasizes the need to implement proven European standards to increase the efficiency of the national system of enforcement of judicial and other legally binding decisions. It is separately emphasized that the success of the implementation of any of the models of enforcement proceedings is closely related to the level of legal culture of society, the quality of personnel training, the degree of trust in government institutions and the transparency of administrative decision-making processes. The author also emphasizes the need for further comparative research involving a wider range of countries to form a more universal and effective model of enforcement proceedings, which can become a guideline for future reforms in this area. The conclusions of the work are based on the analysis of modern scientific research and statistical data, as well as taking into account the current processes of reforming the enforcement system in Ukraine and the countries of the European Union.

Key words: enforcement proceedings, comparative analysis, EU, Ukraine, reform of the enforcement service.